

Година XXVI, број 13

ISSN 2334-6922

ГОДИШЊАК

ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

Филозофски факултет у Нишу
2013.

Софија Р. Милорадовић¹
Институт за српски језик САНУ, Београд /
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет, Ниш
Департман за српски језик

УДК 394.268.3(=163.41)(498)

О РЕКЦИЈИ ПРЕДИКАТИВНИХ ПРИЛОГА СТАЊА *ЖАО* И *МИЛО* У КОСОВСКО-РЕСАВСКИМ И ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКИМ ГОВОРИМА²

Пој жал за младос'... (...)
Пој жал за њума и викај гу нека се врне,
нека ми још јед'н пут дође!
Само још јед'н пут, нећу више!
(„Коштана“, Борисав Станковић)

У раду су размотрени примери са акузативном реакцијом предикативних прилога стања *жао* и *мило* у неким косовско-ресавским и призренско-тимочким говорима и учињен је покушај да се утврде разлози за употребу слободног акузатива наместо очекиваног слободног датива прилошке лексеме у функцији семантичког језгра безличних реченица с копулативним предикатом.

Кључне речи: косовско-ресавски говори, призренско-тимочки говори, предикативни прилози стања *жао* / *мило*, датив носиоца стања, акузативна реакција

I

У овом прилогу биће размотрени примери са акузативном реакцијом предикативних прилога стања *жао* и *мило* у неким косовско-ресавским и призренско-тимочким говорима, а потом ће бити учињен и покушај да се утврде разлози за употребу слободног акузатива наместо очекиваног слободног датива прилошке лексеме у функцији семантичког језгра безличних реченица с копулативним предикатом.

У прилогу се разматрају примери из појединих народних говора који се тичу опозиционог, антонимијски постављеног пара предикативних прилога *жао* / *жал* : *мило* / *мерак*, према књижевном *жао* : *драго*. Овде су, тако,

¹ sofija.miloradovic@sanu.ac.rs

² Овај текст је резултат рада на пројекту 178020: *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

у питању прилози који су у функцији лексичког језгра предиката, а који припадају случајевима са такозваним „идентификованим субјектом“ (Грицкат 1983: 18). Ову категорију Вјежбицка назива UNINTENTIONAL FEELINGS: „Z felt something not because he wanted to“ (Вјежбицка 1986: 424).

У служби рекцијске допуне, пак, уз израз *жао ме* најчешће се налази предлошко-падежна синтаagma за + ОП: *жао ме за некога / за нешто* (тј. *жао ми је некога / нечега*), или се пак уз ову врсту предикације исказује каузатор психофизиолошког стања формализованог адвербом *жао / жал*, чији су индикатори везничке речи *што* и *ел* у оквиру зависне клаузе: *жао ме што не долази / жао ме ел је стално пијан* (тј. *жао ми је због тога што се нешто (не) чини / због тога што се нешто (не) дешава*).³ Ове предикације подразумевају у своме саставу копулу у облику трећег лица једнине, тј. глаголску енклитику *је*, која у примерима из призренско-тимочких и косовско-ресавских говора готово по правилу изостаје.

Ваљало би у перспективи и ову „језикословну ситницу“ осматрети у контексту (словенско-)балканског језичког мозаика, те ћу у том смислу навести и следеће чињенице. Бугарском књижевном језику позната је реч *жал* са значењем ’жалост, патња, туга’ (исто значење у овом језику носи и лексема *жалба*), и она у безличној конструкцији иде са дативом: *жал ми е за тебе*, са значењем ’жао ми те је’ (Младенов 2000: *жал*). У књижевном македонском језику налазимо следећа значења именичке лексеме *жал* (а позната му је и лексема *жалба*): 1. ’туга, мука’ *умирам од жал*; 2. (сочуство) ’жао, жаљење’, илустрована примерима: *жал ми е за тебе, како не ти е жал, тој е за жал* (Конески 1979). Овим приликом напомињем да би било упутно истражити стање у народним говорима, будући да сам у разговору са особом пореклом из Кочана (западна Македонија) чула пример са акузативном енклитиком личне заменице (*жао ме*).

У петој књизи *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ (1968) стоји: *жао* прил. 1. само у безличним обртима са логичким субјектом у дативу (ређе у генитиву) са значењем а. ’жаљења, саосећања, кајања’. б. ’(на некога, ређе нечега) љутње, увређености, зависти’. *Нами је једино жао на српску владу* (РСАНУ: *жао*). Такође, у дванаестој књизи *Речника САНУ* (1984) налазимо: *мило* 2. ’(са глаголом „бити“ (esse) и логичким субјектом у дативу) при изражавању позитивног става према нечему: драго, пријатно’ (РСАНУ: *мило*).

Речник српскохрватског књижевног језика, књига друга (1967), доноси следећи податак: *жао* прилог, ~ ми (ти, му итд.) је, ~ ме (те, га итд.) ’жалостан сам, тугујем (због нечега)’; ’незадовољан сам (због нечега)’; ’жалим, сажалевам (некога, нешто)’ (РМС: *жао*), а у трећој књизи истога

³ Треба имати у виду да примери којима се у дијалектолошким монографијама илуструју неке појаве из области дијалекатске синтаксе често бивају дати без ширег контекста, што онемогућава свестранију, али и минуциознију анализу тих појава.

речника (1969) налазимо: *мило* прил. мило ми (ти, му, јој итд.) а) 'драго ми је, раздраган сам, обрадовали сте ме'; б) 'пријатно ми је, причињава ми задовољство' (РМС: *мило*).

У Вуковом *Рјечнику* из 1818. године наведена је одредница *жао* (нем. *leid*), илустрована конструкцијама *жао ми је* и *жао ми је на њега* (Српски рјечник 1969).

У савременом српском књижевном језику, у одељку о субјекатском дативу, тј. о слободном дативу у функцији семантичког субјекта, а то је најчешће дативни енклитички облик личне заменице, говори се и о типу датива који је по своме значењу – *датив носиоца психофизиолошког процеса, осећања или расположења* (Пипер et al. 2005: 178–179).

Модел који се овде цитира:

$$V_{\text{ImPers}} [\leftarrow \text{Cop} + \text{Adv}] + \emptyset \text{ProN}_{\text{Dat}} (+ \text{Cl} \{ \text{ДА} / \text{ШТО} + V_{\text{Sub}} \} / N_{\text{Gen}})$$

представља заправо „слободни датив у имперсоналним реченицама с копулативним предикатом и прилогом у функцији семантичког језгра“ (типа *топло, пријатно, мило, тужно, жао, добро, лоше, лако, досадно, згодно, корисно* и слично), док „уз неке прилоге може бити експлициран предмет или каузатор психофизиолошког процеса исказан зависном клаузом с везником ДА / ШТО, или генитивом“ (нпр. *Тешко јој је да понавља исте ствари. Криво му је што је морао тако да поступи. Жао ми је тог човека.*) (Исто, 178).

Када се пак говори о типовима субјекатског акузатива, односно – о слободном акузативу у функцији семантичког субјекта (Пипер et al. 2005: 195–197), а то је обично акузатив личне заменице у енклитичком облику, најпре се посматра реченична структура која може бити персонална: *радује га њен успех; мучи га горушица*, или пак имперсонална: *сева је у леђима; завија га у стомаку*, али се увек глаголом именује дато (психо)физиолошко стање (Исто, 196).

На све досад навођене примере, у чијем синтаксичком моделу нема номинатива у улози семантичког субјекта, односе се и речи З. Тополињске – да „тие отсликуваат ситуацији кога човечкото суштество е зависно од фактори што не и се покоруваат на неговата воља, т.е. општоприфатените општествени конвенции, физиолошките состојби на неговиот организам и сл.“ (Тополињска 1988: 156).

У овом случају, међутим, за нас је важан и следећи модел:

$$V_{\text{ImPers}} [\leftarrow \text{Cop} + N_{\text{Nom}}] + \emptyset (\text{Pro})N_{\text{Ак}}$$

Њиме је представљен „слободни акузатив, носилац психофизиолошког стања, у имперсоналној структури са предикацијом састављеном по моделу копула + семантичко језгро у форми именице у номинативу којом је

именовано психофизиолошко стање“, који илуструју примери типа *страх ју је, срамота га је, није га брига* (Исто, 196).

II

За говор Чумића је записано да „када се неко психолошко стање изражава конструкцијом с глаголом у којем је 'лексичко језгро' именица или прилог, акузативу припада функција логичког субјекта“, те је поред примера типа *туга ме (кад видим пусту кућу), срамота ме (...), брига ме (...)* забележено и *мило ме (што си добра)* (Чумић 1968: 148).

У Ресави су уобичајене конструкције *жао ме, мило ме*, док уз друге предикативне прилоге стања иде семантички субјекат у дативу.

У селима Буковце и Милошево, која припадају јагодинском крају, говори се *жао ме* (уз, наравно, уобичајено: *жао ми га, дође ми жао*) и *мило ме* (али: *дође ми мило*).

Говор Трстеника, поред примера типа *срамота ме, срам га, стра га*, као и оних типа *добро му, згодно му*, има и примере са двојаким реакцијом предикативног прилога стања *жао: жао ми, жао ја* (Трстеник 1968: 214).

У говору Параћинског Поморавља, судећи према мојој теренској грађи, дативна форма семантичког субјекта јавља се у великом броју конструкција уз предикативне прилоге којима се изражавају различита психофизиолошка стања субјекта:

добро ми било, млого ни добро; лдше ју било; дно свè ииу је лако; толико ми било тешко, тешко ју до Бдга; то ми било лепо, свè и[м] лепо; тако ми било згодно, то ју млого нзгодно; је л ииу криво иџебе, свè му криво; па н[је] ми баш прџјатно.

Међутим, у том је говору акузативни облик уз предикативне прилоге стања *жао* и *мило* готово сасвим истиснуо из употребе дативни облик личне заменице, редован у књижевном језику:

сд ме жао кад ѓмро, жао ме за Наду, жао ме ел он ме позвао, сд ме нџе ни жао, жао ме за мџтер и за дџа, жао иџе за њџга, овџмо ја жао – ће се одвџи од нас, жао ја за Гџрана;

да ме уда дџ ме мило, па нџшто ме било мило, и дџље ме мило да попџвам, до сд ме мило било, нџшто ме било мило и д[а] обџчем, да иџе мило да га глџдаш.

У два примера нашао се пуни личнозаменички облик: *мџне жао за вџс млџди, да мџне мило за њџ*, док два примера садрже именицу у акузативу: *а Вџљу жао де мџрна; па ел мџслиш да иџвџу мџјку мило било*, а у једном примеру нашао се и придевска одрична заменица: *нџје нџкоџа мило да њџгџво дџте то учџни*. Напомињем да ће се и у другим овде осмотреним говорима срести примери са дужим обликом личне заменице, или пак са именицом у функцији семантичког субјекта.

Само у два случаја, у иначе веома фреквентном изразу *жао ми је*, забележене су дативне енклитике личне заменице за прво лице: *па ми жао*, *жао ми*.

У Алексиначком Поморављу је уобичајено: *мѐне више жà* за *мајку*, *жà ме* за *ову бабу* (Алекс. Поморавље 1987: 248), али је забележен и пример са дативном реакцијом прилога стања *мило*: *а мòе свекрвe мило што лèпо везèм*.⁴

Говор Нишке Каменице познаје именицу *жàл* (у значењу 'жалост, туга, бол, јад'), те је као илустрација дате одреднице у речнику овога говора наведена следећа реченична конструкција (са акузативним обликом лично-заменичке енклитике): *жàл ме што се мучи*, као и израз *мило ìа* за *јаре*, *жàл ìа* за *пàре* (Нишка Каменица 2004).

Такође, у Бучуму се чује *жàл ме*, као што се говори и *стрà ме* (и *стрà не* за *њèга*), *брìга ме*, насупротив примерима с дативним облицима личних заменица: *гр̀тко ми*, *тèшко ми* (па тако и *тèшко мѐне ако се тој дèси*, *тèшко њѐму ако се наљ̀тим*).⁵

Одговарајући пример из Заплања је следећи: *жàл ме* за *овој бр̀вче*, премда се на заплањском терену срећу двојаки облици којима се формализује носилац физиолошког стања – и дативни и акузативни: *жàл ме* и *жàл ми*, *мило ме* и *мило ми*, али само је *кр̀иво ми* и *лèпо ми*.

Тимочки говор познаје именицу *жàлба* (поред именице *жàл* у истом значењу – 'жалост'), па се клитике у забележеним примерима срећу у форми акузатива: *жàлба ли ùе*, *војно*, *сељ̀анине* (...) *нè ме жàлба што га преотèше* (...) *па ме жàлба да си га разб̀удим* (Тимок 1988); *Ел ùе жàлба што ти не д̀вају д̀ идеш на в̀шар у Пал̀нку*, *ел ùе жàлба за нèшто др̀уго?* (Тимок 2008: 179), а истоветна је у овоме говору и реакција предикативног прилога стања *мило*: *мило ìа* ('драго му је, мило му је, воли'), *да се с̀ети да ме* за *њèг мило*; *на сва̀ку ма̀йер* е *м̀лого мило* к̀д е *нèћи помил̀е детè*, *Оливѐру мило* за *Дра̀ђишу* (Тимок 2008: 411).

У Речнику пиротског говора из 1987. године налазимо само именичку лексему *жàл / жàлос* 'жалост, туга': *живи ме жàлови изèдоше* (Пирот 1987). Према податку добијеном љубазношћу господина Драгољуба Златковић, који је припремио за штампу изузетно обиман речник пиротског говора, у говору Пирота обичан је акузативни облик заменичке енклитике уз предикативне прилоге жао и мило: *жàл ме*, *мило ме*.

⁴ Према усменој информацији добијеној од проф. Недељка Богдановића.

⁵ Будући да се за многе области нису у дијалектолошким монографијама могли пронаћи одговарајући подаци, или их је пак било у незнатном броју, велики број дијалекатских примера у овоме раду добијен је љубазношћу следећих професора и колега: за Ресаву – од проф. Гордане Јовановић, за јагодински крај – од проф. Првослава Радића, за Бучум – од проф. Недељка Богдановића, за Заплање – од проф. Јордане Марковић, за Власотинце – од колеге Станислава Станковића, за Врање – од колегинице Селене Станковић, за Горњу Пчињу – од колегинице Марине Јуришић, за Прешево – од колегинице Татјане Трајковић, на чему им свима овом приликом најлепше захваљујем.

У монографском опису лужничког говора налази се конструкција *жál* *ме* за *њéга*, а са енклитиком у акузативу је и конструкција која садржи именицу у својству предикатива: *срамотá ме од тебе* (Лужница 1983: 108), док је пак у невеликом лужничком речнику забележен пример са дативном енклитиком: *жал ми за мáтер* (Лужница 1997). У првонаведеној публикацији дативни облик енклитике јавља се у конструкцији у којој је значењско језгро – прилог *мило*: *нај ми је мило* (Лужница 1983: 178).

У речнику црнотравског говора наводи се именичка лексема *жál* / *жáлос*, и уз њу даје пример *млого ми-е жál што не отидó* (Црна Трава 2010).

Градски говор Власотинца познаје и слободни датив и слободни акузатив у функцији семантичког субјекта, а у безличним реченицама у којима се у улози семантичког језгра налази прилог *жао*: *жál ми је за њéга* — [*ка*]ко *ме* *не*је *жál* (= како да ми није жао), али се углавном говори *мило ми је*. Занимљиво је да се – поред израза *брига ме* – чују конструкције са дативном енклитиком уз именице *мерак* и *туга*, које се у овом говору очигледно више доживљавају као прилошке речи: *мерáк ми да га видим*, *тугá ми – не дооди*.

У врањском говору, међутим, у исказима са прилозима *жао* (тј. *жал*) и *мило* (тј. *мерак*) бележи се у својству предикатива акузативни облик личне заменице: *жál ме је* / *мéне ме је жál*, *њéга та је жál* / *жál та је*⁶; *мерáк ме је* / *мéне ме је мерáк*, док се, на другој страни, редовно чује *не ми је лáко*, *лáко њии на тебе*. У драмама Душана Ђорђевића, врањски говор налази се у основици идиома његових јунака, па се тако срећемо и са следећим примерима: *Не ли, њие је, мори, жал за дете, мужа?*; *Ленке, и треба да њии је мило, зар не њии је мило тој да чујеш* (Врање 1999: 109, 55, 126). У Речнику М. Златановића, именица *жáлба* ('жалост') илустрована је стихом из народне песме забележене у Радовници: *не ли њии је жалба за твоје љубе* (Врање 2011).

У говору Горње Пчиње обична је акузативна рекција предикативног прилога *жал*: *за сáт толико не ме бéше жál*, *не ме жál за ништа*, па тако и *па тој ме је највише јáт*, *да ми га буричка*, али чује се и *ће му је мерáк* и *њéму* као на *Дуле*.

Речник из 1984. године доноси податак да се у говору Лесковца среће акузативни краћи заменички облик уз прилошку реч *жál* ('жао'): *жál ме је за њéга*, а дативни енклитички облик уз именичку лексему *жál* / *жáлба* ('жалост, туга'), додуше – у песми: *не ли њии је, дуде, жál за мéне* (Лесковац 1984).

Говор јабланичког краја обрађен је лексикографски, те у речнику овога говора налазимо именичке лексеме *жал* (мн. жалови) / *жалос* 'жалост, ту-

⁶ Пример *жál њу је за мéне* не може бити сигурна потврда, будући да облик *гу* може бити и дативна и акузативна енклитика заменице за 3. л. јд. женског рода *она*.

говање', као и израз *жал ме* (*џе* и сл.) *је* ('жао ми (ти и сл.) је'), илустрован следећим примерима: *Жал ли џе Је за бабу сунко?*; *Жал ме, чувала ме, кько ме неје жал!*? (Јабланица 2005). И у грађи накнадно добијеној од аутора овога речника наилазимо на примере са акузативним обликом семантичког субјекта у безличним конструкцијама са прилозима *жао* и *мило* као значењским језгром:

не ли џе жал за мајку, мене ме жал за сви, а за мајку највише, жал ме за мајку што нема кој да гу одмени, не та њџа жал за никуга, нема душу, жал ту за бабу, чувала гу је (уп. дативни облик *ву*);⁷

мило ме за унуче, кућа да ни се не затвори, мило ме што има, работија па одимаја, не ли џе мило што сам дошла.

Међутим, у истоме се говору наилази и на примере са дативним заменичким обликом када је у питању прилог *мило*: *мило ли џи што гу расплака, на џџе бил ли би џи мило ники такој да ти рекне.*

У прешевском крају редован је акузативни облик личне заменице уз предикативне прилоге стања *жао* и *мило*: *жал ме (је)*, *мене ме је жал*, па тако и: *мило ме (је)*, *мене ме је мило*; међутим, у предлошко-падежној конструкцији имамо друкчију рекцију прилога *мило*: (*на*) *мене ми је мило* (**на мене ми је жал*).

Треба поменути да и говор Срба у насељу Свиница на територији Румуније познаје именичку лексему *жал* са значењем 'жалост' (Свиничани 1984).

III

Ни анализа дијалектолошког детаља као што је рекција предикативних прилога стања *жао* и *мило* не може бити утемељена без навођења историјскојезичких података, података из старих писаних споменика – старословенских и старосрпских.

У *Прегледу лексике споменика старословенске писмености*, аутора А. С. Љвова, наводе се примери из појединих споменика за однос међу лексемама *жалъ* и *гробнште*, као и тумачења тога односа, али се каже да и даље остаје нејасно „треба ли *жалъ* сматрати архаизмом или исходнишном речју, и зашто је она замењена речима *гробнште* или *гробъ*“ (Љвов 1966: 99; превод С. М.), будући да се *жалъ* среће превасходно у јеванђељима-апракосима. Љвов закључује да је ову замену могуће објаснити на следећи начин: „*жалъ*, несомнено возникшиј у славян до хришћанској епохи, был связан с идеями языческой религии. По этой причине его и заменили другим словом“ (Исто, 103).

⁷ Пример *такви изџлице, не ту жал за никуга* не може бити сигурна потврда, будући да облик *ги* може бити и дативна и акузативна енклитика заменице за 3. л. мн. мушког рода *они*.

У *Палеословенско-грчко-латинском речнику* Ф. Миклошича наилази се и на индеклинабилну лексему жалъ са заменичком допуном у дативу – џнѣ, у данашњем значењу (лат. *dolor*), посведочену и у конструкцији *тѣрѣ нѣмъ љ* (...) на љ жалъ, у једноме запису из 15. века, објављеном у делу *Monumenta Serbica*, које је такође издао Миклошич, године 1858. (Миклошич 1862: жалъ). Такође, у Даничићевом *Рјечнику из књижевних старина српских* наилазимо на следеће споменичке потврде за жалъ у значењу *dolor*, уз које стоји дативни облик личне заменице: *ако љ наљмъ жалъ, тѣрѣ нѣмъ веѣ на љ жалъ* (Даничић 1863: жалъ).

У прашком *Речнику старословенског језика* налази се одредница жалъ у значењу 'могила, гробница', док се лексема жалость појављује у данашњем значењу 'душевна патња, туга' (СЈС: жалъ, жалость).

Дакле, данашње дијалекатско *жал* као именица у значењу 'жалост, туга' представља једну по своме лику архаичну именичку лексему, која је одавно „одбацила“ своје првобитно, конкретно значење и „прибавила“ себи ново, апстрактно значење једне, такође већ у старословенским споменицима потврђене лексеме – значење именице *жалост*, именујући тако једно од базичних човекових осећања.

Сагледавајући синтаксичку структуру раног српског језика, а користећи као примарни извор информација старосрпску пословноправну писменост у периоду од 12. до 15. века, С. Павловић је у прву групу предикатских модификатора пропозитивног садржаја сврстао копулативне модификаторе, сачињене од копуле и одговарајућег квалификатива, а које по његовом мишљењу треба „третирати као прилошке предикације независно од тога да ли се у својству предикатива јавља именица“, нпр. жалъ, истина, обичан и др., „или пак прилог односно придев неодређеног вида“, нпр. добро, достојно, (не) драго и др. (Павловић 2009: 66–67). Ови модификатори, дакле, могу служити за то да се пропозитивни садржаји процене и „према емотивном ефекту који дата пропозиција изазива код експиријенсера“. За тему о којој је овде реч важно је навести и податак да се носилац перспективе процењивања у овој писмености углавном исказивао „дативском формом везаном за квалификативну прилошку предикацију“, па тако срећемо следеће примере: *наљмъ љ* (...) неџраго, да џного ти ни љ љснѣно љ жалъ, вѣ наљмъ драго (Исто, 68–69). Међутим, даље стоји да носилац перспективе процењивања може бити идентификован и акузативом као синтаксичком формом када је у питању именица *стыџь* у улози предикатива, нпр. *стыџь наљмъ кѣтъ, толѣко кратъ писати вѣ* (Исто, 70–71).

Пример као што је *жа̀л ме што се му̀чи*, забележен у говору Нишке Каменице, у коме се именичком лексемом *жа̀л* именује 'жалост, туга, бол, јад', а тако и пример *па ме жа̀лба да си га разбу̀дим*, забележен у тимочком говору, уз исказ *па то̀ј ме је на̀јвише ја̀т*, пореклом из Горње Пчиње, могу бити солидна потврда за претпоставку да је акузативни облик личнозаменичке енклитике у служби семантичког субјекта доспео у конструкције *жао ме, жао га* и сл. уз „подршку“ предикативних конструкција

са именичким лексемама, којима се такође изражава осећање (стање) субјекта у посматраним народним говорима: *брига ме, туга ме, стра ме, срам ме* / нов. *срамота ме...* (уп. и у књижевном језику: *није ме брига што нећеш да кажеш, туга ме (хвата) што нећеш да дођеш, страх ме је од његове реакције, стид ме је / срам(ота) ме је због оваквог понашања*).⁸

Дакако, постојање општег падежа (облички – акузатива) у призренско-тимочким, па и у суседним косовско-ресавским говорима, у одређеним предлошко-падежним конструкцијама и у одређеним значењским категоријама, само додатно подржава акузативну реакцију предикативног прилога *жао*, па тако и прилога *мило*.

И трећи моменат који, по моме мишљењу, такође треба имати у виду као својеврсну секундарну подршку акузативној реакцији предикативног прилога стања *жао* у безличним реченичним конструкцијама јесте постојање глагола *жалити* са акузативном реакцијом – *жалити некога / нешто* (очекивано, у случајевима када предмет или каузатор психофизиолошког стања није исказан зависном клаузом), па тако у КР и ПТ народним говорима срећемо конструкције попут следећих: *жалим браћо, не мог да ти прежалим* (Параћинско Поморавље); *жалјеје ја до три годин дана* (Пирот 1987: *жалјејем*); *ники га више не жалјеје од мене; кој ће да ми тие жалјеје там* (Црна Трава 2010: *жалјеје, жалјеје*). У овом случају не може се повући паралела са неким другим предикативним прилозима стања или осећања: *добро, лоше / лошо, досадно, тешко, криво, пријатно, лепо* и сл., па ни са прилогом *мило*, јер се трансформацијом у овим случајевима долази до конструкција типа: *добро ми је → осећам се добро, лоше ми је → осећам се лоше, досадно ми је → осећам досаду* и сл., или пак *криво ми је → није ми право / није ми по вољи, мило ми је → причињава ми задовољство*.

Дакле, модел: $V_{\text{ImPers}} [\leftarrow \text{Cop} + \text{Adv}] + \emptyset \text{ProN}_{\text{Dat}}$

„преиначен“ је у великом броју примера из косовско-ресавских и призренско-тимочких говора у модел у коме се измена читује само у последњем сегменту. Носилац датог психофизиолошког осећања или расположења, оличеног у оба случаја у адвербу *жао / жал* као семантичком језгру, исказује се слободним акузативом уместо слободног датива:

$V_{\text{ImPers}} [\leftarrow \text{Cop} + \text{Adv}] + \emptyset (\text{Pro})N_{\text{Ак}}$,

а према моделу у коме је одређено психофизиолошко стање или осећање представљено именицом у номинативу, којом се формализује семантичко језгро, док је носилац датог стања исказан управо слободним акузативом:

⁸ У вези с овим уп. следеће примере из Горње Пчиње: *мене не ме стра, немаше ја је стра најшојоја сјајца; ништа не ми је тешко, мене ми је криво, нај ми арно овде, и мене ми незгодно на онја други да не пружим, мене ми смешино*.

$$V_{\text{ImpPers}} [\leftarrow \text{Cop} + N_{\text{Nom}}] + \emptyset \text{ (Pro)} N_{\text{Ак}}$$

Акузативни облик личне заменице (или, знатно ређе, именице) уз предикативни прилог стања *мило* / *мерак* највероватније је резултат аналогije, слеђења акузативне реакције опозиционог прилошког парњака *жао* / *жал*, о чему сведочи и „непреврело“ стање у осмотреним косовско-ресавским и призренско-тимочким говорима, тј. појава дублета, као и унеколико ређа употреба акузатива у функцији семантичког субјекта уз прилог *мило* / *мерак* у појединима од тих говора, у поређењу са употребом акузатива уз прилог *жао* / *жал*. С друге стране, датив уз турцизам *мерак* (са примарним значењем ’уживање, угодно осећање’) показује пак да се ова лексема у осмотреним народним говорима доживљава пре као прилошка него као именичка реч, како се у речницима турцизама наводи (уп. Шкаљић 1985: *merak*).

Овде је, сва је прилика, место и за један куриозум којим се овај прилог закључује: у Параћинском Поморављу забележила сам и конструкцију *радо је ге има брата*, у значењу ’мило јој је / драго јој је што има брата’, иако прилог *радо* не припада предикативним прилозима стања који се срећу у безличним обртима (уп. нпр. *радо долàзи код нас*).

Извори

- Алекс. Поморавље 1987:** Н. Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља, Српски дијалектолошки зборник XXXIII*, Београд, 7–302.
- Врање 2011:** М. Златановић, *Речник говора југа Србије*, Врање.
- Ђорђевић 1999:** Д. Ђорђевић, *Драме*, Врање.
- Јабланица 2005:** Р. Жугић, *Речник говора јабланичког краја, Српски дијалектолошки зборник LII*, Београд, IX–XLII + 1–470.
- Лесковац 1984:** Б. Митровић, *Речник лесковачког говора*, Библиотека Народног музеја у Лесковцу, Књига 32, Лесковац.
- Лужница 1983:** Љ. Ћирић, *Говор Лужнице, Српски дијалектолошки зборник XXIX*, Београд, 7–119.
- Лужница 1997:** Д. Манић Форски, *Лужнички речник*, Бабушница.
- Нишка Каменица 2004:** В. Јовановић, *Речник села Каменице код Ниша, Српски дијалектолошки зборник LI*, Београд, 313–688.
- Пирот 1987:** Н. Живковић, *Речник пиротског говора*, Библиотека „Културна баштина“, књига II, Пирот.
- Свиничани 1984:** М. Томић, *Говор Свиничана, Српски дијалектолошки зборник XXX*, Београд, 7–265.
- Српски рјечник 1969:** *Српски рјечник*, Дела Вука Караџића (приредио др Павле Ивић), Београд: Просвета.
- Тимок 1988:** Ј. Динић, *Речник тимочког говора, Српски дијалектолошки зборник XXXIV*, Београд, 7–335.

- Тимок 2008:** Ј. Динић, *Тимочки дијалекатски речник*, Монографије 4, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Трстеник 1968:** Душан Јовић, Трстенички говор, *Српски дијалектолошки зборник XVII*, Београд, 1–239.
- Црна Трава 2010:** Р. Стојановић, Црнотравски речник, *Српски дијалектолошки зборник LVII*, Београд.
- Чумић 1968:** М. Грковић, Употреба падежа у чумићком говору, *Прилози проучавању језика 4*, Нови Сад, 133–159.

Литература

- Вјежбица 1986:** Anna Wierzbicka, *The Meaning of a Case: A Study of the Polish Dative, Case in Slavic* (ed. by R.D. Brecht and J.S. Levine), Columbus Ohio, 386–426.
- Грицкат 1983:** И. Грицкат, О прилозима у српскохрватској лингвистичкој науци, *Јужнословенски филолог*, књ. XXXIX, Београд, 1–41.
- Даничић 1863:** Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, Дио први: А – К, У Биограду, У државној штампарији, према фототипији из 1975.
- Конески 1979:** *Речник на македонскиот јазик (со српскохрватски толкувања)*, ред. Блаже Конески, Второ неизменето издание, Скопје: Институт за македонски јазик.
- Љвов 1966:** А. С. Љвов, *Очерки по лексике памятников старославянской письменности*, Москва: Академия наук СССР, Институт русского языка.
- Миклошич 1862:** Franz von Miklosich, *Lexicon Paleoslovenico–Graeco–Latinum*, Scientia Verlag AAlen, Wien, према фототипији из 1963.
- Младенов 2000:** М. Младенов, *Бугарско-српски речник / Българско-сръбски речник*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Павловић 2009:** С. Павловић, *Старосрпска зависна реченица. Од XII до XV века*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Пипер et al. 2005:** Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица*, Прилози граматици српскога језика (У редакцији академика Милке Ивић), Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- РМС:** *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Матица српска (I–III и Матица Хрватска), Нови Сад (I–III и Загреб), 1967–1978.
- РСАНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књига 1–18, Београд: Српска академија наука и уметности, 1959–.
- СЈС:** *Slovník jazyka staroslověnského – Lexicon linguae Paleoslovenicae* 11, Praha, 1965.
- Тополињска 1988:** Зузана Тополињска, Дативниот однос и кирилometодиевското јазично наследство, *Кирилometодиевскиот период и кирилometодиевската традиција во Македонија*, Скопје, 153–158.
- Шкаљић 1985:** А. Škaljić *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo: Svjetlost.

София Р. Милорадович

О СПОСОБАХ ВЫРАЖЕНИЯ ДОПОЛНЕНИЙ ПРИ ПРЕДИКАТАХ *ЖАЛЬ* И *МИЛО* В КОСОВСКО-РЕСАВСКИХ И ПРИЗРЕНСКО-ТИМОКСКИХ ГОВОРАХ

В работе рассматриваются примеры дополнений в форме винительного падежа при предикатах состояния *жаль* и *милостиво* в некоторых косовско-ресавских и призренско-тимокских говорах, также сделана попытка обоснования причин употребления зависимого слова в форме винительного падежа вместо предполагаемой формы дательного падежа в качестве семантической основы безличных предложений с глаголом-связкой (копулой). В структурной схеме: $V_{\text{ImPers}} [\leftarrow \text{Cop} + \text{Adv}] + \emptyset \text{ProN}_{\text{Dat}}$ изменения наблюдаются в большом количестве примеров косовско-ресавских и призренско-тимокских говоров. Модель, в которой изменения очевидны только в последней части, указывающей на носителя психофизиологического состояния или настроения, форма выражения в обоих случаях заключается в значении слова категории состояния *жаль* (*жаль* в качестве семантического ядра управляет винительным падежом вместо дательного) $V_{\text{ImPers}} [\leftarrow \text{Cop} + \text{Adv}] + \emptyset (\text{Pro})N_{\text{Ак}}$. Можем предположить, что наблюдаемое изменение формы осуществляется по модели, в которой определенное психофизическое состояние или чувство выраженное именем существительным в именительном падеже в такой модели формализуется при помощи семантического ядра, в то время как указание на носителя данного состояния осуществляется в форме существительного в винительном падеже: $V_{\text{ImPers}} [\leftarrow \text{Cop} + N_{\text{Nom}}] + \emptyset (\text{Pro})N_{\text{ак}}$